

EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ VE TEORİ
PLATON'DAN POSTKOLONYALİZME
PELAGIA GOULIMARI

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0303
Edebiyat: 069

EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ VE TEORİ
PLATON'DAN POSTKOLONYALİZME
PELAGIA GOULIMARI

Özgün Adı
Literary Criticism and Theory:
From Plato to Postcolonialism

Türkçesi
Ayhan Koçkaya

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü
Halid Metin Yolcu

Sayfa Uygulama ve Kapak
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Halid Metin Yolcu

Son Okuma
Merve Nur Yaman

VakıfBank Kùltür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi
No: 7/A1 – Kat 13
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2024

ISBN 978-625-6647-17-6

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
İmak Ofset Basım Yayın A.Ş
Akçaburgaz Mh. 137. Sk. No:12
34522 Esenyurt / İstanbul / Türkiye
Tel: +90 444 62 18
Sertifika No: 71320

1. Baskı: Mayıs 2024

EDEBİYAT
ELEŞTİRİSİ
VE
TEORİ

PLATON'DAN POSTKOLONYALİZME

PELAGIA GOULIMARI

TÜRKÇESİ
AYHAN KOÇKAYA

PELAGIA GOULIMARI

Yunan asıllı İngiliz yazar ve akademisyen Pelagia Goulimari Oxford Üniversitesi'nde edebiyat eleştirisi, feminist teori, kıta felsefesi, 18. ve 19. yüzyıl İngiliz edebiyatı konusunda dersler vermektedir. Goulimari, 1993 yılından itibaren kurucusu olduğu ve Alain Badiou, Jean Baudrillard, Andrew Benjamin, Homi K. Bhabha, Gilles Deleuze, Jacques Derrida, Costas Douzinas, Robert Young, Slavoj Žižek gibi eleştirmen ve filozofların çalışmalarının yayımlandığı *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities* adlı derginin baş editörüdür. *After Modernism: Women, Gender, Race* (2022), *The Oxford Encyclopedia of Literary Theory* (2022), *Love and Vulnerability: Thinking with Pamela Sue Anderson* (2020), *Women Writing Across Cultures: Present, Past, Future* (2017), *Toni Morrison* (2009) ve *Postmodernism: What Moment?* (2007) Goulimari'nin başlıca eserleri arasındadır.

AYHAN KOÇKAYA

1987 senesinde Üsküdar'da doğdu. Doktora çalışmalarına devam ettiği Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisidir. Ayrıca İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde lisans eğitimine devam etmektedir. Hâlihazırda Joseph Frank'ın *Lectures on Dostoevsky* adlı kitabının çevirisine çalışmaktadır. Edebiyat sosyolojisi, on dokuzuncu yüzyıl romanı ve edebiyat eleştirisi başlıca ilgi alanlarıdır.

Gerard için...

İÇİNDEKİLER

Edebiyat Eleştirisi ve Teori	9
Teşekkür	11
Giriş	13
1 Mimēsis: Platon ve Şair	15
2 Aristoteles ve Tragedya: <i>Poetika</i> 'dan Postkolonyal Tragedyaya	41
3 Orta Çağ ve Rönesans'ta Eleştiri: Taklitten Yaratıma	69
4 Aydınlanma ve Romantizm: Akıl ve Muhayyile	101
5 Modernite, Çokluk ve Oluş	131
6 Freud ve Psikanalitik Eleştiri: Parçalanmış Benlik	157
7 Yabancılaştırma, Yabancılaşma, Diyalojizm ve Montaj	183
8 Merkezsizleşen Modernizmler: Yenilik, Gelenek, Kültür ve Toplum	213
9 Yirminci Yüzyılda Kuzey Amerika'da Eleştiri: Yakın Okumadan Yorumlamaya, Modernizmden Postmodernizme, Tarih'ten tarihlere	267
10 Şiir ve Hermenötik, Eleştiri ve Uyumsuz Kompozisyon, Özgürlük ve Durum	305
11 Yapısalcılıktan Postyapısalcılığa: Metin, Güç, Minör Edebiyat, Yapısöküm	341
12 Postyapısalcı Sapmalar: Taklitçilik, Yeniden Anlamlandırma, Çoksesli Okuma, Madun, Anlamlama [Signifyin(G)], Melezlik	369
Kaynakça	405
Dizin	433

EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ VE TEORİ

Bu son derece faydalı çalışma, edebiyat eleştirisi ve teorisinin Antik Yunan'dan günümüze kadarki tarihine bir yerden başlama imkânı sunuyor. Belli başlı edebî metinler üzerinde yakın okuma yapan Pelagia Goulimari, okurların eleştirel yaklaşımını güçlendirmeye çalışırken şu konuları ele alıyor:

- Platon ve Aristoteles'ten Foucault, Derrida, Kristeva, Said ve Butler'a kadar çok sayıda önemli düşünür ve eleştirmen,
- edebiyat teorisi tarihindeki temel kavramlar, temalar ve ekoller: mimesis, ilham, akıl, duygu, benlik, edebiyatın tarih, toplum, kültür ve etik ile arasındaki ilişki; feminizm, postyapısalcılık, postkolonyalizm
- edebiyat tarihindeki türler ve akımlar: epik, tragedya, komedi, roman; Romantizm, gerçekçilik, modernizm ve postmodernizm.

Kitapta teoriler ile teorisyenler arasındaki tarihsel bağlantıların izi sürülüyor ve çapraz atıflara yer veriliyor. Özet niteliğindeki sonuç bölümleri, ek okuma önerileri, açıklayıcı kısa metinler, ayrıntılı başlıklar ve kapsamlı bir dizin gibi yol gösterici özellikler içeren bu kitap, edebiyat teorisiyle yeni tanışan veya onun tarihine aşina olmayanlar için ideal bir giriş niteliği taşıyor.

Oxford Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünde edebiyat teorisi dersleri veren Pelagia Goulimari, yine Oxford'daki Kadın Çalışmaları yüksek lisans programının eski yöneticilerindendir. *Angelaki* adlı derginin editörlüğünü yapan Goulimari'nin eserlerinden bazıları: *Postmodernism: What Moment?* (2007) ve *Toni Morrison* (2009).

"Pelagia Goulimari, teoriler ve teorisyenleri indirgemeci olmayan bir dille tanıtıp özetleyerek, edebiyat teorilerinin ortaya çıktığı entelektüel ve estetik akımları bir bağlama oturtarak ve edebiyat eleştirisinin gerektirdiği kavrayışı elden bırakmayarak edebiyat teorilerini bir bağlam içerisinde nasıl okuyacağımıza yönelik yeni standartları belirliyor. Goulimari'nin, Beckett, Woolf ve Morrison gibi edebiyatçılara atıfta bulunarak edebiyat teorisini sürekli aydınlatan eleştirel okumaları, son derece güncel ve yol gösterici. Gerek edebiyat eleştirisine yeni adım atanlara gerekse tecrübeli eleştirmenlere ilham verici içgörüler sunan bu kitap, teorik manzarayı alışılmadık ve canlı bir dille yorumluyor."

Richard Lane,
Vancouver Island University, Canada

“Goulimari’nin son derece faydalı olan bu kitabı mucize niteliğinde bir özet. Hem bilgilendirici hem de su gibi akan çalışma, 2500 yıllık edebiyat eleştirisini tek ciltte özetliyor. Goulimari’nin bu kitabını tüm öğrencilerime tavsiye ediyorum.”

John McGowan,
University of North Carolina,
USA, Norton Anthology of Theory and Criticism’in editörü

Pelagia Goulimari’nin Edebiyat Eleştirisi ve Teori adlı eseri, okurlara edebiyat teorisini tanıtmayı amaçlayan pek çok çalışma arasından, metinleri dikkatli ve sabırlı bir şekilde okumasıyla öne çıkıyor. Eski ve yeni gelenekleri parmak ısırtacak biçimde bir araya getiren Goulimari, Batı ve sömürgecilik sonrası edebiyat anlayışları arasında uzanan bağları tutarlı bir şekilde anlamlandırmayı sağlıyor.

John Frow,
University of Sydney, Australia

TEŞEKKÜR

Ne mutlu bana ki bu kitabın yazımı esnasında bir hayli yardım ve teşvik gördüm. Gerard Greenway kitaba her açıdan büyük katkılar sağladı. Pamela Sue Anderson, Louise Braddock, Philip Bullock, Stephanie Clare, Robert Douglas-Fairhurst, Stephen Gill, Roger Griffin, Louise Gylter, Jane Hiddlestone, Ken Hirschkop, Susan Jones, Karen Leeder, Sabina Lovibond, Ben Morgan, Bernard O'Donoghue, Georgina Paul, Andrew Sillett, Helen Small, Ida Toth ve Robert J. C. Young gibi meslektaşlarıma, kitabın kendi uzmanlık alanlarına giren bölümleriyle ilgili yönelttiği eleştiriler dolayısıyla minnettarım. Söz konusu kitap, 2006 yılından bu yana Oxford Üniversitesi İngilizce Fakültesi'nin yanı sıra, Pembroke, Lincoln ve Wadham gibi kolejlerde verilen derslerde ve öğrencilerimin çok kıymetli geri bildirimleri sayesinde vücuda geldi. Routledge'daki Pat Waugh, John Frow, Robert Eaglestone gibi anonim hakemlere, kitabın ilk nüshası hakkındaki yorumları için müteşekkirim. Routledge'ın editör ekibine, Polly Dodson'a, Elizabeth J. Levine'e, Ruth Moody'ye, Emma Hudson'a, Megan Hiatt'a ve Laura Emsden'e teşekkür ederim. (Polly'nin gayretleri bizim için hayati önemdeydi.) Oxford Üniversitesi'ndeki Fakülte ve Kolej kütüphanelerinin kütüphanecilerine de ayrıca minnettarım.

Max, Roula, Fotis, Maria ve tabii ki Gerard'a sevgilerimle. Muhabbet ve desteğiniz için teşekkür ederim!

GİRİŞ

1970'lerde yüksek öğretimde ivme kazanan ve İngilizce konuşulan dünyada edebiyat çalışmalarındaki gelişmeleri akla getiren “edebiyat teorisi” son derece çağdaş veya yeni bir tınıya sahip. Elbette edebiyat teorisi ve eleştirisi, üzerine kafa yorduğu edebiyat kadar eskidir. Düşünce tarihinde çok disiplinli, uluslararası ve son derece önemli bir alan olan edebiyat teorisi ve eleştirisi, dünyaya ve kültürle toplumun geniş sahasına kendini açar. Çağdaş eleştiri kanonunun dışına çıkmak, eleştirinin tarihsel derinliği ve coğrafi genişliğini keşfetmek, mevcut ortodoksilere karşı edebiyat zevkimizi ve eleştirel dilimizi ihya edecek kayda değer bir çabadır. Kitabı yazarken fark ettiğim şeylerden biri de edebî ve eleştirel yeniliğin, geçmişi yeniden ele almadan ve onu ihya etmeden mümkün olmayacağıydı ve bu kitap, müstakbel yenilikleri içerecek kaynaklara bir giriş mahiyetinde tasarlandı.

Kitabı yazmaya koyulduğumda gözümü ilk korkutan şey, 2500 yıllık düşünce ve yazın tarihinin belirli bir alana nasıl sığdırılacağıydı. Ders kitapları belirli alanlara dair giriş mahiyetinde özetler sunar, ancak bu kitap çok fazla konuyu ele alacağından, tartışmaların kısa ve üstünkörü bir şekilde özetlenmesi ve okuyucunun çok az şey öğrenmesi gibi bir tehlike söz konusuydu. Bu nedenle de kitabı, birlikte düşünmeye müsait, okurları tartışmaya ve birincil metinlere gitmeye teşvik eden belli başlı eserleri yakın bir okumayla yazmaya karar verdim. Böylece kitap, teorik-edebî bir egzersiz hâline geldi ve ben de müteyakkız olmaya ve bazı eleştirel tartışmaları kitaba dâhil etmeye gayret gösterdim. Metinleri seçerken özellikle Plotinus, Wole Soyinka, Zora Neale Hurston gibi marjinal seslere odaklanmaya da dikkat ettim.

Bölümleri kronolojik olarak sıraladım, ancak belirli temalara odaklanan her bir bölümde tarihsel olarak daha önceki ve daha sonraki dönemlere de değindim. Dolayısıyla hemen her bölümde, yakın okumaları tarihsel ve biyografik bir bağlama oturtmanın yanı sıra, edebiyat teorisindeki bir alanın da bağımsız bir tarihini sunmaya çalıştım. Yirminci yüzyıldaki, olağanüstü olmakla birlikte sıklıkla görmezden gelinen çok çeşitlilik ve edebî akımların coğrafi yayılımı üzerinde özenle durdum. Her bölümde biyografileri içeren kutucuklara, özet niteliğinde birer sonuç bölümüne, uzun bölüm başlıklarına, ana eleştirmenleri, akımları, işlenen temaları ve kavramları listeleyen alt başlıklara, bölüm başlıklarına yer verdim ve diğer bölümlere çapraz referanslarda bulundum. Bağlantıları ve benzer noktaları vurgulamak için de çapraz referanslara sıkça başvurdum.

MİMĒSĪS: PLATON VE ŞAİR

Platon ve Platoncu modern varyasyonlar: Rousseau, Wordsworth, Arnold, Nietzsche, Pater, Huxley, Brecht, Benjamin, Marcuse, Derrida, Deleuze, Baudrillard, Plath, Kristeva

Platon, Batı entelektüel geleneğinin önde gelen kaynaklarından birisidir ve Batı düşüncesindeki en önemli filozoflar arasında kabul edilir. Platon'un *Devlet*'i en ünlü felsefe kitaplarından biri olmanın yanı sıra, Batı politik düşüncesinin kurucu metnidir. Hocası Sokrates gibi Platon da felsefeyi bilgiğe giden bir yol ve hayat tarzı olarak görür ve savunur. Batı düşünce tarihini derinlemesine anlamak ya da Batı düşüncesi hakkında bir eleştiri geliştirmek isteyen hiç kimse, Platon'a hak ettiği ilgiyi göstermekten kaçınmaz. Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger ve Jacques Derrida gibi modern düşünürler böylesi bir eleştiri ortaya koymak istemiş ve edebiyat çalışmaları ve teorisinde bir hayli etkili olmuşlardır. Bu düşünürlere göre, Batı düşünce geleneği önemli ölçüde Platon'un eseridir ve üçü de çalışmalarında filozofa ciddi bir yer ayırır. Öte yandan Platon edebiyat teorisinin de öncüsüdür; Platon'un edebiyat ve sanata dair düşünceleri ile felsefesi ve felsefesinin kurucu metinlerinden olan *Devlet* arasında yakın bir ilişki vardır. İleri görüşlü bir düşünür ve edebiyat teorisini olan Platon, edebiyat yazarları üzerinde diğer tüm filozoflardan daha fazla etkili olmuştur. Bu kitapta yer alan Sir Philip Sidney, Percy Bysshe Shelley, Matthew Arnold ve Oscar Wilde gibi yazarlar Platon'dan etkilenen edebiyatçılar arasındadır. Burada Platon'un edebiyat hakkındaki fikirleri incelenirken *Ion*, *Devlet* ve *Phaidros* diyaloglarına yer verilecektir.

Platon (MÖ 427 - 347) Atina'nın önde gelen ailelerinden birine mensuptur ve bir şehir devleti olan Atina'da yaşamıştır. Platon, eserlerini, kendi diyalogik veya *diyalektik* yönteminin (*diialektikē*) bir aracı olarak geliştirdiği, yeni bir tür olan diyaloglar şeklinde yazmıştır. Bu diyaloglarda Sokrates adlı bir karakter (şiiresel ilhamın doğası, bilgelik, bilgi, hakikat, erdem, akıl, duygular veya hazlar hakkında) sorgulanmamış inançlara (*doxa*) sahip olan muhataplarını sorguya çeker, sonrasında daha iyi bir tanım ortaya koymaya çalışır ya da muhataplarını daha iyi bir tanım bulmaya yönlendirir. Platon'un Sokrates'i kurgusaldır ve Platon kendi fikirlerini geliştirmeye başladığında bu kurmaca Sokrates ile gerçek Sokrates arasındaki bağ zayıflar. Platon, diyaloglarda harika bir dil kullanır ve

birçokları için o, sadece ilk edebiyat kuramcısı değil, aynı zamanda Antik Yunan-cayı da şekillendiren kişidir. Diyalog türünü yaratan, harikulade bir dil ustası ve gençken bir şair olan Platon, büyük bir filozof ve edebiyatçıdır. Belki de Platon, Oscar Wilde'in meşhur tabiriyle söylemek gerekirse "Sanatçı olarak Eleştirmen"-lerin ilkidir.

Miladi birinci yüzyılda Longinus, Platon'un metinlerini birer edebiyat eseri olarak okumuş ve onun metaforlarını incelemiştir. Longinus, 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başındaki Romantizm ve Romantizmdeki yücelik kavramı açısından son derece önemli olan *Yücelik Üstüne* adlı eserinde, Platon'u "yüce" (diğer bir ifadeyle "yüksek", "ulvî") bir yazar ve edebî bir deha olarak görür. Longinus, eserlerini, Platon'un bir filozoftan ziyade edebiyatçı olarak okuduğu ve edebî niteliği açısından değerlendirildiği bir dönemde yazmıştır. Platon'un kullandığı dilin "asla ayık olmayan bir şairin dili" (Longinus 1995, 267) olduğunu iddia eden ve "yazılarında Bakkhalılara özgü bir esrime ile kendinden geçtiği, aşırı metaforlar ve abartılı alegoriler kullandığı gerekçesiyle" sertçe eleştiren Platon eleştirmenlerine karşı Longinus, filozofu savunur (265). İronik bir biçimde, bu insafsız eleştirmenlerin "esrime" veya "sarhoşluk" gibi kelimelerle dolu mecazi dili Platon'dan ödünç alınmadır ve ileride gösterileceği üzere, Platon bu kelimeleri şairler için kullanmaktadır. Bu eleştirmenlere cevaben Longinus, Platon'un metaforları ve diğer edebî mecazları usta yazarlardan "daha ulvî bir biçimde" kullandığını iddia eder (263). Longinus, Platon'un kullandığı mecazi dile örnekler verip "doğal ihtişamı" ve de "yüceliği" (265) dolayısıyla üslubunu över. [Bkz. *Yücelik Üstüne* (32.5 – 8)]. Eserinin sonunda Longinus, Platon'un az sayıdaki "dâhî", "büyük" ve "mükemmel yazar"dan biri olduğunu söyler (277 - 278).

Platon içinse mesele bambaşkadır. Platon'un eserlerini diyaloglar hâlinde yazmasının sebebi, şiir sanatı ile (klasik dünyada "edebiyat" neredeyse tamamen "şiir" demektir) sözcülüğünü üstlendiği yaşam tarzı ve bilgiye açılan kapı arasında yeni bir karşıtlık kurmaktır. Bilgiye açılan bu kapının adı *philosophia*, yani bilgelik sevgisi ya da akıl veya zeka yoluyla bilgeliğin aranmasıdır. Nitekim şiir, Platon'un zihnini hep meşgul etmişti. Platon bir *ars poetica* (şiir sanatı) kaleme almadı, fakat muhtelif diyaloglarında şiir bahsine tekrar tekrar döndü. Platon'un dönemindeki Atinalıların gözünde en seçkin sanatçı Homeros'tu ve en seçkin sanat eserleri de Homeros'un epik şiirleri olan *İlyada* ve *Odiseus* idi. *İlyada* ve *Odiseus* yazılı birer eser değildi, birer hikâyeye anlatıcısı olan ozanlar tarafından sözlü olarak aktarılmıştı. Şiir sanatı ve Homeros, Atinalıların hayatı ve eğitiminde merkezî bir konumdaydı. Platon dâhil herkes Homeros'a meftundu ve Homeros her konuda otorite kabul edilmekteydi. Homeros ve epik şiirden sonraki en önemli tür ise trajik şiir (drama), yani Eshilos, Sofokles ve Euripides'in tragediyalarıydı. Tragedya performansları son derece popülerdi ve geniş

bir kitlenin ilgisini çekiyordu. Dolayısıyla, Platon'un döneminde edebiyat demek epik ve trajik şiir demektir. Şiirin rolü ve işlevi son derece belirleyicidir: şiir hayatî bilgeliğin kaynağıdır ve çocukların eğitiminde merkezî bir role sahiptir. Şiir ve felsefe arasındaki en meşhur tartışma ise, Platon'un şairler ve şiir hakkında insanı hayrete düşürecek derecede olumsuz tespitlerde bulunduğu *Devlet*'te karşımıza çıkar. Platon neden bu denli önemli bir kültür ürününü böylesine sert bir şekilde eleştirmek istemiştir ki?

Platon'un döneminde Atina demokrasisinin hâli pek parlak değildi, oysa otuz kırk yıl kadar önce Eshilos (örneğin Pers despotizmi ile Atina demokrasisini mukayese ettiği *Persler* adlı tragedyasında) demokrasinin icadından bir hayli memnundu. Platon'un doğumu ve ilk gençlik yılları, Yunan şehir devletleri Atina ve Sparta ile her ikisinin kontrolündeki diğer devletler arasında gerçekleşen amansız Peloponez Savaşı (MÖ 431-404) dönemine denk gelir. Muhtemelen savaşın neden olduğu ve şüphesiz şiddetlendirdiği Atina'daki sarsıcı veba, MÖ 429 yılında Perikles'in hayatına mal olmuştur. Platon, Atinalıların mağlubiyetine ve Atina demokrasisinin krizlerine şahit oldu; demokrasinin, kitle yönetimi ve popülist liderler ile oligarşik darbeler arasında savrulduğunu gördü. Atina'daki demokratik hükümetin, MÖ 399 yılında Platon'un hocası Sokrates'e yaptığı (*Sokrates'in Savunması*, *Kriton* ve *Phaidon* diyaloglarında anlatılan) siyasi zulümler, Sokrates'in öldürülmesi ve Platon'un aile geçmişine bakıldığında beklenmedik bir karar olan politikayı bırakması, bu dönem için oldukça simgeseldir. Platon'un, şiiri neden güçlü bir şekilde eleştirdiğini anlamak için şunu akılda tutmak önemlidir: Platon, eserlerini Birinci veya İkinci Dünya Savaşı'nın Antik Yunan'daki muadilinin ardından kaleme almıştır.

Son derece sarsıcı bir dönemde yaşayan Platon, bu döneme bir tepki olarak her şeyi sorgulamış ve ayak basacağı yeni bir zemin aramaya koyulmuştu. Platon, Atina kültüründe şiirin sahip olduğu otoritenin temelini zayıf olduğunu görmüştü. Şiir, Yunan şehir devletlerinin MÖ 479 yılında birleşmesi sayesinde püskürtülen ikinci Pers istilası ile Peloponez Savaşı'nın başlaması arasındaki elli yıllık Pentecontaetia döneminden, yani Atina demokrasisinin altın çağından kalma çok önemli bir rakipti ve bu rakibe karşı gelinmesi gerekiyordu. Böylesine sarsıcı bir dönemde yaşayan Platon, muntazam ve güvenli bir şehir devletinde şiirin konumunun ne olacağı hakkında ciddi şüpheler içerisindeydi.

PLATON'UN EDEBİYAT TEORİSİ:
ION, DEVLET, PHAİDROS

Platon'un diyaloglarını okumaya, takriben MÖ 390'da yazılan ilk dönem eserlerinden *Ion* ile başlayacağız. Şiir teorisini *ilham* kelimesi ile özetleyen *Ion*, özellikle Sidney, Shelley ve Romantikler için önemli bir diyalogdur. Platon, Homeros'un şiirlerini okumada uzmanlaşmış bir ozan olan Ion'u karşımıza çıkarır. Kısa süre önce Ion, Yunanlara özgü önemli bir şiir yarışmasında birincilik ödülü kazanmıştır. Sokrates, şiir sanatı ve Homeros hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için Ion'u sorguya çeker. Onun başlangıçta verdiği cevaplar, diğer ozanların şiirlerini yok sayacak kadar kafayı Homeros'la bozmuş, düşünce yoksunu bir adam olduğunu ortaya koyar: "Birisi başka bir şair hakkında iki çift laf ettiğinde konuşmasına bir katkı sağlayamıyorum, içim geçiyor - lâkin Homeros'tan bahsedildiğinde gözlerim fal taşı gibi açılıyor" [532b-c] (Platon 2005). Sonrasında Ion, Sokrates'e bir bilmece sorar ve kendisi de bu bilmeceyi bir parçasına dönüştür: "İnsanlar arasında Homeros'u benim kadar bilen yoktur ve herkes benim Homeros'u ne kadar iyi bildiğimi kabul eder - fakat diğer şairleri bu kadar iyi bilmem. Varın bunun anlamını siz düşünün!" [533c].

Sokrates bu muammayı çözmek için Ion'a bir teoriden söz eder: Şiiri ilahi bir ilham olarak betimleyen bu teoriye göre Ion, düşünmeyen fakat ilham alan biridir, zira o Homeros'un şiirlerinde ustalaşmaktan ziyade Homeros'un tasarrufuna girmiştir. Platon, hipotezini geliştirmek için edebî mecazlara başvurur ve ilahi bir mıknaş olan şiirsel ilham perileri benzetmesiyle konuşmasına başlar. Sokrates Ion'a şunları söyler: Tıpkı manyetik bir taşın demirden halkaları hareket ettirmesi gibi "seni de ilahi bir kudret hareket ettiriyor". Halkaları hareket ettiren manyetik taş, o halkaları "sadece kendine çekmez", o halkalar da "başka halkaları çeksin diye onlara bir güç bahşeder" ve bu sayede "bazen epey uzun bir zincir" meydana gelir. Aynen bu şekilde "ilham perileri de" şairlere "ilham eder" ve ilham olunanlar, diğer şiir meraklılarından oluşan bir halka "vücuda getirir". Yetenekli epik şairler kendi konularında uzman değildir, "fakat ilham ve cezbe altındadırlar" (533d-e boyunca). Bu pasaj muhtelif yorumlara açıktır. Platon'un çağdaşları, Platon'un geleneksel ve dindar biri olduğunu ve Homeros'un ahlaki otoritesini kabul ettiğini düşünebilir. Şairlere ilham eden tanrılar değil midir? Yine de birçok filozof ve eleştirmene göre bu diyalogun amacı, şair Ion'un esimesi ile felsefi idrakin ulaşmaya çalıştığı gerçek bilgelik ve hakiki bilgi arasında bir karşıtlık kurmaktır.

Sonrasında Platon referans çerçevesini değiştirir. Bu sefer Sokrates, Ion'a şairlerin "Bakkhalılara özgü taşkınlık" sebebiyle "duygudan yoksun" ve "meczup" olduklarını söyler - bir diğer adı Bakkhus olan şarap tanrısı Dionysos, şairleri çılgına çevirmiştir [534a]. Dionysos, Zeus'un oğludur ancak Olimposlu on iki

tanrıdan biri değildir. Ancak Dionysos'un gücü, kuvvetli önsözleri ve Bakkhalılara özgü esriklüğün ne denli yıkıcı olabileceği, Euripides'in M.Ö. 405'teki ölümünün ardından sahnelenen *Bacchae* (veya *Bakkhalar*) adlı eserinde ortaya koyulur. *Bakkhalar*'da Thebai kralı Pentheus, kendilerini Tanrı'ya adayan Bakkha kadınlarının yaptığı "harikulade işlerin" haberini alır. Pentheus'un annesi Agave'nin emrindeki bu Bakkha kadınları topraktan "durmaksızın" su, süt ve şarap fişkırtır ve onların "sarmaşıklarından baldan tatlı sular akar" (Euripides 1988a, 59, 61). (Buradaki erotik çağrışımlar oldukça barizdir.) Fakat Pentheus, Dionysos'a karşı gelir. Dionysos gücünü göstermek için Bakkha kadınlarını Pentheus'a karşı kullanır: kendinden geçmiş Bakkha kadınları Pentheus'un vücudunu parçalara ayırır ve Agave oğlunun kafasını eliyle koparır. Platon bu kötücül Bakkhalıların bal yapmalarından yola çıkarak hoş bir benzetme yapar ve şairleri huzur dolu bir kırsaldaki arılara benzetir. Sokrates, Ion'a "ilham perilerinin bahçe ve korularındaki bal pınarlarından" şarkılar "toplayan" ve "havada gezip polen taşıyan arılar" misali bize şarkılar derleyen şairlerden bahseder; şairlerin ayakları yere basmaz, şairler "hafif, uçar ve meleksidirler, kendilerine ilham gelip duyguları dizginlerinden boşalmadan bir şey üretmezler ve akılları onları terk etmiştir" [534b] (Platon 2005).

Güzelliğiyle okuyucuyu büyüleyen bu pasajı, sanatsal ilhamın lirik bir savunusu olarak okumak insana cazip gelebilir. Gelgelelim yukarıdaki pasajın *Bakkhalar* ile olan ilişkisi göz ardı edilemez. Tıpkı Bakkhalı kadınların kendilerinden geçmeleri gibi, ince huylu arı-şair de aklını yitirmeli ve hisleri ilhama dönüşmelidir ki şiirini üretebilsin; her ne kadar arı, ince huylu, girişken ve üretken bir fitratin sembolü ise de Bakkhalı aşırılık bağlamında biz arıların bir diğer yüzüyle, sağa sola üşüşen ve kendi canına kıymak pahasına insanları sokan alternatif doğalarıyla karşılaşırız. Sylvia Plath'ın *Ariel*'deki şiirleri, arıların alternatif doğasını, toplumsal uzlaşıldan kaçmaya yönelik (kadınsal) arzu olarak arı metaforunu, ilkel bir doğa kültüründen daha fazlasını içerecek şekilde ortaya koyar. Plath'ın arıları, bir kırsalda veya Platon'un *Devlet*'inde anlatılan toplumda yaşayan çalışkan işçiler değildir; Plath'ın arıları erkek bir "günah keçisine" üşüşüp saldıran ("İğneler", Plath 2010a, 66) "bir dolu manyaktan" ibarettir ("The Arrival of the Bee Box", Plath 2010b, 63). Şairin bir eş ve anne olarak kendisine uygun bir toplumsal rol içerisinde olduğunu hissetmesi gibi, arı kovanı da muntazam bir toplum, "mucizevi olmayan kadınlar/bal emekçileri" ile dolu bir bal makinesi olarak düşünülürse, Plath da kendi başkalaşmış kimliğine, kadın şair hüviyetine erişmek için o kovanın peşine düşer: "Geri kazanmam gereken bir özüm var, aslım kraliçedir benim" ("İğneler", 65-66). Şiir kraliçenin toplumsal "mum ev"den, yani kovandan "Hiç olmadığı ölçüde korkunç, kızıl/Yara izi gökte, kızıl kuyrukluydı/ Onu öldüren motorun üstünde -/ Anıtmezar, mum ev" den Bakkhalılara özgü bir şekilde kaçıyla biter (67). Bu küçük

alıntıya Platon'un şiir hakkındaki politik bir kaygısını göstermek için yer verdim: şiir, toplumsal düzen için tehlikelidir. Şüphesiz ki Platon, Sylvia Plath'ın bu güçlü şiirinin, bahsettiği türden bir tehlike olduğunu düşünürdü.

Ion'u şiirde ustalaşmaya ve şiirin esaretinden kurtulmaya yönelik teşebbüslerin ilki olarak görebiliriz. *Ion*, edebiyat eleştirmeni ve teorisinin doğduğu yer olarak da görülebilir, zira Platon *Ion*'da şiir tekniğine, tamamen zeka yoluyla geliştirilen şiir sanatına dair bir çerçeve ortaya koyar ve çağdaşı şairlerin, icracıların ve izleyicilerin böylesi bir zeka arayışından mahrum olduğunu gözlemler. Platon'un şiir ve genel olarak sanatlarla ilgili endişelerini biraz daha somutlaştıralım. Akıllı bir karşı havada bir ozan olan *Ion*'un en çok ilgilendiği şey Homeros'un şiiri ve ozanlığıdır, ancak *Ion* bunlar hakkında düşünmekten bile acizdir. Sorun yok, zira *Ion* bir ilham adamıdır. Peki bu durum neden endişe verici olsun? *Ion* hiç de zararlı biri gibi görünmüyor. Gelgelelim ilham, felsefenin derin bir kaygı ile yaklaştığı, ancak şiirin ve genel olarak sanatların el üstünde tuttuğu iki şeyle, duygu ve tutku ile yakından ilgilidir. İlham bir aşırı duygu hâlidir ve aşırı duygularla dolu şiirler yaratır. İlham perilerinin fısıldadıklarını kendinden geçerek aktaran ozan, mümkün olan en yoğun duygusal güçle şairin şiirine hayat verir. Şiir ne kadar dokunaklı, dehşetli, heyecan verici ve tüyler ürpertici olursa o kadar hoşumuza gider. Şiir savaşın, şehvetin, gaddarlığın, gururun, aşağılanmanın çağrışımlarını ne kadar canlı ve etkileyici bir şekilde yansıtırsa içimiz o kadar gıdıklanır, yüreğimiz o kadar burkular, tüylerimiz diken diken olur, o şiiri daha çok severiz, gözlerimiz yuvalarından daha çok fırlar, yanaklarımız kızarır, içimiz kavrulur. Bizler heyecanı ve tutkuyu arzuluyoruz. Hissetmeyi, tahrik edilmeyi ve harekete geçirilmeyi sürekli olarak *arzulamaktayızdır*. Platon gibi biz de biliriz ki duygu ve tutkunun değeri akılcılık ve etikten bağımsızdır ve duygularla tutkular, akılcılığa ve etiğe ekseriyetle düşmandır.

Edebiyat, sanat ve modern döneme özgü diğer eğlence ve eğitilme (*infotainment*) tecrübelerimiz, bize sunulan şeylerin etik yanlarıyla çoğu zaman ilgilenmediğimizi bize göstermektedir. Keza son derece sakıncalı bir şeye kendimizi kaptırdığımızın ve aslında izlemememiz, okumamamız veya açmamamız gereken bir şeyi izlediğimiz, okuduğumuz veya açtığımız farkındayızdır. Gerçekten de ahlaki, rasyonel ve duygusal olanın birbirine en çok bağlı olduğu durumda bile (Aristoteles'in tragedya hakkındaki görüşleri için bkz. 2. Bölüm) duygular etikten bağımsız bir değere ve hazza sahiptir.

İşinde usta olan *Ion*, Sokrates'e çitlattığı gibi, güçlü duygulara sahip bir yaratıktır: "Sana tüm samimiyetle söyleyeceğim. Hüznümlü bir şiir söylediğimde gözlerim yaşla dolar. Söylediğim şiir korkutucu veya dehşetli olduğundaysa tüylerim diken diken olur" [535c]. *Ion* tüm şairler arasında en çok Homeros'u sever ama o denli düşüncesizdir ki neden sevdiğini bile bilmez. Sebebi bizce açıktır: *Ion* en çok Homeros'u sever, çünkü onu en çok Homeros heyecanlandırmaktadır. Ho-